

Lauri Määttä

Toiveikkaan talvimielen mainosretoriikka. Aisteihin vetoavan kuvakielen suostutteluvoimasta Veikko Huovisen *Hamstereissa*

Tässä artikkelissa esitän retorisen luennan kotimaisen kirjallisuutemme humoristisesta klassikkoromaanista, Veikko Huovisen *Hamstereista* (1957, tästä eteenpäin H), ja analysoin romaanin puheita retorisina esityksinä, joilla puhujat pyrkivät vaikuttamaan yleisönsä asenteisiin. Huovisen romaanin retorisina puhujina tarkastelen toisaalta kirjailijaan helposti samaistettavaa kolmannen persoonan kertojaa sekä toisaalta henkilö-
hahmoja. Lisäksi huomioin analyysissäni kirjailijan retorisen vaikutuksen romaanin taiteellisista ratkaisuksista päättävänä tekijänä. Tutkin aluksi näiden eri äänien huomattavaa yksimielisyyttä, mutta nostan myöhemmin esiin myös niiden välisiä jännitteitä.

Hamsterit on luonteva kohde retoriselle analyysille sikäli, että Hamsteri-nimisen päähenkilön puheita värittää kiihkeä pyrkimys vaikuttaa muiden henkilö-
hahmojen talvivarastojen keräämistä koskeviin asenteisiin. Selvitän, miten aistivoimaiset kuvat ja spekulatiiviset kuvaukset toimivat Hamsterin puheissa retorisina vaikutuskeinoina. Aistivoimaisiin kuviin liittyvien mielleyhtymien kautta kehittelen myös tulkintaa, jonka mukaan Hamsterin pyrkimys assosoida arkisiin tuotteisiin esteettisiä ominaisuuksia muistuttaa televisiomainosten retoriikkaa.

Erittelen samalla artikkelissani *Hamsterien* huumorin ja komiikan retorista rakentumista kertomusteorian yleisömallien pohjalta keskittyen erityisesti kirjailijan ja kertojan yleisöihin kahtena lukijalle tarjottavana vaihtoehtoisena tulokulmana kertomukseen. Tätä jakoa selvennän analyysissäni erottamalla huumorin komiikasta siten, että huumori on aina tarkoituksellista yleisön hauskuttamista, kun taas komiikka voi olla joko tarkoituksellista tai tahatonta. Pidän siis huumoria komiikan alalajina, tarkoituksellisesti aiheutettuna komiikkana (vrt. Ermida 2008, 3–4). Vaikka sovellankin tässä artikkelissa retorisen kertomusteorian yleisömalleja, retorista analyysiäni voisi pikemmin luonnehtia uusklassiseksi, koska kerronnan rakenteiden lisäksi minua kiinnostavat myös klassisen retoriikan tyylikuviot sekä perinteinen retoriikkakäsitys, jonka mukaisesti katson romaanien retoriikan koostuvan kirjailijan pyrkimyksistä vaikuttaa lukijan tunteisiin, asenteisiin ja uskomuksiin kuvaamalla esittämiään asioita joko kielteisinä tai myönteisinä.¹

Yksimielisyyden poetiikka

Toisesta Huovisen humoristisesta romaanista, *Lampaansyöjistä* (1970), kirjoittaessaan Arto Seppälä (1992, 163–164) nostaa esiin päähenkilöiden yksimielisyyden: Sepe ja

Valtteri myötäilevät toisiaan, ja heidän yhteiset ajatuksensa syntyvät tiheästä dialogista. Seppälän mukaan ”Huovinen jakaa tasapuolisesti mielipiteitään kummallekin päähenkilölle” ja ”[k]umppanuksiin sisältyy vahvasti kirjailijan omia piirteitä”. *Hamstereissa* voidaan havaita samanlaista yksimielisyyden poetiikkaa – ensinnäkin päähenkilöiden, Hamsterin ja Rurikin, dialogeissa ja toisaalta myös siinä, miten kirjailija-kertoja myötäilee heidän puheitaan.

Yksimielisyyden vaikutelmaa tukee myös Hamsteri-päähenkilön assosioiminen kirjailijaan Huovis-monografoissa (Seppälä 1992, 148; Liukkonen 1997, 34–35; Rajala 2012, 141–144). Assosiaatio perustuu Rafael Koskimiehen artikkeliin *Virittäjä*-lehdessä 1967, jossa hän julkaisee osan Huoviselta saamastaan vastauskirjeestä tiedusteltuaan *Hamsterien* syntyvaiheita. Huovinen valottaa kirjeessä romaaninsa taustoja:

Edellisinä vuosina olivat ilmestyneet satiiriset teokset Ihmisten puheet ja Rauhanpiippu. Näiden tuomana painolastina oli mieleeni iskostunut, että olen muuttunut tai ainakin muuttumassa pahaksi ja ilkeäksi ihmiseksi, joka pilkkaa kaikkea. [- -] Kaikesta tästä kehräytyi sitten pyrkimys kirjoittaa edes kerran vielä jotain lämmintä, herttaista ja lapsellista, sellaista joka ei ketään loukkaisi. Ja niin sitten Hamsterit tehtiin. Tahdoin nähdä siinä itseni hassuna, syrjään vetäytyneenä, erakkomaisena Hamsterina, joka sentään yritti saada aikaan positiivistakin Rurikia hamsterihommiin opastaessaan. (Koskimies 1967, 379–380.)

Tutkijoiden tiedossa siis on, että Huovinen samaistui Hamsterin henkilöhaamoon. Sitaatti sisältää myös Huovisen oman arvion *Hamsterien* huumorin ominaislaadusta, ja tämäkin tekstinulkoinen fakta on ohjannut tutkijoiden tulkintoja. *Hamsterien* huumoria onkin laajalti tulkittu lempeänä ja lämminhenkisenä huumorina, vaikka yleensä Huovista luetaan satiirikkona. Oman tulkintani mukaan *Hamsterien* huumorissa voidaan kuitenkin nähdä samankaltaista salaovela leikillisyyttä ja näkökantojen avoimeksi jättämistä kuin esimerkiksi *Veitikka*-satiirin (1971) kuvauksessa A. Hitleristä Euroopan kansoille pirullisen opetuksen antavana trickster-hahmona.

Samassa artikkelissa Koskimies (1967, 379–381) siteeraa myös Veikko Huovisen Pentti-veljen kirjoitusta, jossa kuvaillaan veljesten poikavuosien kirjallisia kiinnostuksen aiheita. Veikko Huovinen kertoo kirjeessään Koskimiehelle, yhdenmukaisesti Pentti Huovisen muisteluiden kanssa, olleensa poikavuosistaan lähtien kiinnostunut varastojen keräämistä käsittelevistä kirjoista. Hamsterin samaiseen aiheeseen kohdistuvaa kirjallista kiinnostusta kuvaillaan romaanin ensimmäisessä luvussa (H, 16–18) varsin perusteellisesti. Kertojan kommentointi siis tukee päähenkilöiden samanmielistä dialogia, ja kirjailijan assosioituminen toisaalta kertojaan ja toisaalta päähenkilö-Hamsteriin vahvistaa edelleen *Hamstereista* välittyvää yksimielisyyden poetiikkaa, joka houkuttelee lukijaa moniäänisenä mutta samanmielisenä kuorolauluna eläytymään päähenkilöiden puuhasteluihin ja talvivarastojen keräämisen estetiikkaan.

Ilmeisistä yhtymäkohdista huolimatta Hamsterin retorinen eetos, eli puheista välittyvä luonne, ei täysin samaistunut kirjailija-kertojaan. Kertoja tarkastelee ajoittain

Hamsteria yläviihosta näkökulmasta käsin, jolloin Hamsterin voi tulkita näyttäytyvän humoristisesti liioiteltuna versiona kirjailija-Huovisesta ja hänen kiinnostuksestaan varastoimisen kirjalliseen aiheeseen. Tämä kertojan ja henkilöahmon näkökulmien eroavuus muistuttaa retorisen kertomusteorian erottelua kirjailijan ja kertojan yleisöihin, joilla havainnollistetaan kriittisanalyttisen ja eläytyvän lukutavan eroa. Kuuluesamme kertojan yleisöön eläydymme kertomusmaailman tapahtumiin, mutta liittyessämme kirjailijan yleisöön tarkastelemme kertomusta ja sen osatekijöitä kirjailijan sommittelemina artefakteina (Rabinowitz 1987, 97–104; Phelan 1996, 138–146). Nämä kaksi yleisöroolia tarjoavat lukijalle vaihtoehtoiset tulokulmat kertomukseen.

Yläviisto näkökulma on kirjallinen tekniikka, jota käytetään muun muassa draamalisisessa ironiassa.² Siinä kirjailija tai kertoja kutsuu lukijan tarkastelemaan jonkin henkilöahmon tilannetta omasta epistemologisesti ylemmästä asemastaan, jota henkilöahmo ei osaa kapeammasta tiedollisesta näkökulmastaan käsin hahmottaa. Yläviisto näkökulma ja liioittelu ovat molemmat romaaneissa, ja kertovassa fiktiossa yleensäkin, usein käytettyjä huumorin keinoja. *Hamsterien* huumori rakentuu pitkälti taitavasti hallitun liioittelun varaan: Hamsterin kaunopuheisuus tuo esiin koomisen liioiteltuja asenteita, ja Rurik puolestaan eläytyy Hamsterin markkinoimaan varastointiestetiikkaan koomisen innokkaasti. He eivät kuitenkaan menetä kokonaan todellisuudentajuaan, kuten Cervantesin vastaavalla tavalla omaa arkielämäänsä eksoottisempiin kirjalliseesteettiin ihanteisiin höpsähtänyt mielevä hidalgo Don Quijote (Liukkonen 1997, 36, 39).

Ensimmäisessä luvussa kertoja selvittää lukijalle Hamsterin varastointiestetiikan kirjallisia taustavaikuttajia *Robinson Crusoe*sta ja eläinten talvehtimisen kuvauksista eränkävintä, valaanpyyntiä ja napaseutujen tutkimusmatkailua kuvaaviin kertomuksiin. Eksoottisen vieraat mittayksiköt ovat Hamsterille olennainen osa varastojen keräämistä käsittelevien kertomusten esteettisestä viehätysvoimasta. Kertoja valottaa Hamsterin kirjallisia nautintoja etupäässä aisteihin vetoavan välittömän kuvallisuuden (erotuksena vertauskuvallisuudesta ja selkeästä symboliikasta) avulla selostaen, miten Hamsteri eläytyy voimakkaasti sellaisiin lukemiensa kertomusten kuvauksiin, joissa tiivistyy hänen esteettinen ihanteensa suojapaikkaan ja runsaisiin varastoihin turvaavasta selviytymisestä armottomien luonnonolosuhteiden keskellä:

Hän etsii kirjoista lumimyrskykohdat. Tuuli heiluttaa kaminantorvia, mökit peittyvät lumeen ja pakkasta on 122 Fahrenheit-astetta. Mutta tukevassa majassa metsästäjä syö kaatamansa peuran tai puhvelin lihaa. Eskimoakka keittää hylkeenlihaa, ja rasvanaamainen ukko syö sitä määrättömästi. Hamsteri tuntee jo kielellään kuivatun poronlihan tai puhvelin niskakyytyn erikoisen maukkisuuden. (H, 17.)

Hamsterin eläytyvän lukemistavan kuvaus ei pelkästään johdata Huovisen romaanin lukijaa ymmärtämään Hamsterin erikoislaatuista intohimoa älyllisesti, vaan se kutsuu samalla eläytymään päähenkilön kirjallisiin nautintoihin niiden herättämien aistimus-

mielteiden, kuten makuaistin, kautta. Kertoja siis suostuttelee lukijaa eläytymään kerrontansa luomaan estetiikkaan osittain samanlaisella retoriikalla, jota Hamsteri käyttää omissa puheissaan. Tällainen kertojan eläytyminen päähenkilön kokemusmaailmaan luo moniäänisyyden yksiäänisyydeksi sulattavaa yksimielisyyden poetiikkaa, joka houkuttelee lukijaa Huovisen hänelle rakentamaan eläytyvään rooliin. Taustatieto Huovisen ja Hamsterin lukumieltymyksiä samankaltaisuudesta lisää tavallaan myös kirjailijan äänen kertojan ja Hamsterin diskurssien yhdessä muodostamaan yksimielisyyden poetiikkaan.

Aistivoimaiset kuvat

Hamsterin puhetaidoilla on romaanin tapahtumien motivoimisessa perustava tehtävä, jonka Koskimies (1967, 381) tiivistää todetessaan, että Hamsterin ja Rurikin innostus talvivarastojen keräämiseen on pikemmin esteettisesti motivoitua kuin käytännön tarpeilla perusteltua. Talvivarastojen keräämiselle ei siis ole käytännöllistä tarvetta, vaan se on pikemmin aikuisten miesten leikkiä. Leikin mahdollistaa toisaalta Rurikin veikkausvoitto sekä toisaalta Hamsterin kaunopuheisuus, joka estetisoi arkisen talvivarastojen keräämisen kuvitelluksi selviytymiskamppailuksi ankaria luonnonolosuhteita vastaan.

Tero Liukkonen (1997, 38) luonnehtii Hamsterin puhujanlahjoja poikkeukselliseksi ja ihmeitä aikaansaaviksi hahmotellen Hamsterin retoriikan tyyllillistä perustaa seuraavasti:

Varastoinnin esteettisen merkityksen tajuaminen vaatii sitä, että asialle voidaan antaa yksityiskohtainen ja täsmällinen kuvaus. Ilman Hamsterin kielellisiä, retorisia ja maalailevia kykyjä tämä olisi mahdotonta. (Liukkonen 1997, 39.)

Sanankäytön tarkat vivahteet Hamsterin, Rurikin ja kertojan kielellisissä esityksissä luovat lempeän huumorin atmosfääriä. Tällaisessa esteettisessä elämännäkemyksessä kuvailun ja detaljien merkitys on ratkaiseva. Todellinen eläytyminen on mahdollista vasta kun kuva on riittävän yksityiskohtainen ja yksilöity. (Liukkonen 1997, 43.)

Nämä havainnot toimivat lähtökohtana omalle retorille tulkinnalleni Hamsterin varastointiestetiikasta, jonka tavoitteeksi Hamsteri nimeää ”toiveikkaan talvimielen” (H, 36). Täydennän Liukkonen luonnehdintoja analysoimalla tarkemmin, millaisia tyylikeinoja käyttäen Hamsterin ja kirjailija-kertojan kehittänyt toiveikkaan talvimielen retoriikka rakentaa varastointiestetiikkaa ja samanaikaisesti myös markkinoi sitä yleisölleen.

Romaanin nimi on usein tärkeä tulkintaa ohjaava parateksti, ja *Hamsterit* sisältää Huovisen tyyllille harvinaisen homonyymisen sanaleikin, *antanaklaasin*, joka toistuu päähenkilön nimessä. Nimisana ”hamsteri” merkitsee toisaalta eläinlajia, mutta toisaalta myös tähän eläimeen assosioitua ominaisuutta: hamstraamisen eli varastoinnin harjoittamista. Sanaleikin lisäksi romaanin ja päähenkilön nimet toimivat eräänlaisina

antipersonifikaatioina – kun personifikaatio inhimillistää ei-inhimillisiä asioita, niin nämä antipersonifikaatiot eläimellistävät ihmisiä. Personifikaation tyyllinen motiivi nostetaan esiin myös romaanin alkukohtauksessa, missä Hamsteri puhelee Minniksi nimeämälleen lemmikkihiirelle. Hiiren nimi viittaa Walt Disneyn personifioituihin eläinhahmoihin; Hamsteri vahvistaa tämän intertekstuaalisen yhteyden myöhemmin romaanissa (H, 57). Huovinen kehittää tätä personifikaatiota liioittelevasti paisutellen, kun Hamsteri kertoo aikovansa tehdä hiirelle pieniä kirjoja ja sanomalehtiä sekä opettaa sen lukemaan. Hamsteri kuvailee puheissaan hiirelle kodikkaan viihtyisää idylliä:

Katsohan, syysmyrskyjen raivotessa, räntäsateisena iltana, syöt itsesi niin kylläiseksi, että häntä tärisee mielihyvystä. No, sitten menet sänkyyn ja otat sanomalehden. Tuet poskea etukäpälällä ja heität toisen jalan toisen polven päälle. Sanalla sanoen lueskelet rauhallisesti, kun sade rummuttaa ikkunaan ja ulkona on kuvaamattoman synkeää. (H, 15.)

Yleisön, tässä tapauksessa hiiren, suora puhuttelu ja puhujan eläytyminen yleisönsä asemaan ovat Hamsterin retoriikalle tyypillisiä tehokeinoja. Puhuttelun eläytymiseen kutsuvaa voimaa vahvistaa suoranaisten toimintaohjeiden antaminen yleisölle puheen esille taikomassa kuvitellussa ja tulevilla tapahtumilla spekuloidussa tilanteessa. Päähenkilön retoriikan voi myös tulkita sekoittuvan kirjailijan retoriikkaan, sillä Hamsterin puhutellessa hiirtä Huovinen puhuttelee samalla omaa yleisöään kutsuen lukijaa eläytymään hiiren kokemiksi kuviteltuihin kylläisyyden ja mielihyvän tuntemuksiin, sanomalehden herättämään tuntoaistimukseen käsissä sekä etukäpälän tuntoon poskea vasten ja jalan tuntemukseen sen tukeutuessa toisen jalan polvea vasten. Näin lukijasta tulee Hamsterin puheen epäsuora yleisö. Lisäksi Hamsterin puheen aistivoimainen kuvallisuus kutsuu yleisöä eläytymään sateen herättämään kuuloaistimukseen sekä myrskyisen illan synkän pimeyden paljastavaan näköaistimukseen.

Kuvausta voidaan hyvällä syyllä luonnehtia klassisen retoriikan termeillä *enargia* ja *hypotyposis*³ – molemmat tarkoittavat kuvausta, joka luo todellisuuden illuusion loihtimalla kohteensa yleisön eteen konkreettisenä havainnoitavaksi. Tällaista kuvaustekniikkaa voi myös nimittää välittömäksi kuvallisuudeksi kontrastina vertauskuvallisuudelle, jossa troopit viittaavat muualle kuin kirjaimelliseen merkitykseen (Abrams & Harpham 2009, 150–152; Kantokorpi, Lyytikäinen & Viikari 1990, 76–78). Oppaassaan runouden lukemiseen Terry Eagleton (2007, 138–142) huomauttaa, että vaikka sanojen kuvallisuudesta puhuminen viittaa visuaalisiin havaintoihin, runokuvat voivat vedota muihinkin aisteihin. Eagleton huomioi myös, että on virheellistä yhdistää runokuvia pelkästään esityksen konkreettisuuteen, koska niiden kuvallisuus saattaa olla myös abstraktia ja epämääräistä.

Lukemisen psykologiset tutkimukset ovat todistaneet lukijoiden reagoivan kirjallisuuden sanakuviin ruumiillisesti, ikään kuin kuvatut asiat koettaisiin konkreettisesti olemassa olevina (ks. Toolan 2016, 132–142). Metaforan tehtäväksi, ja samalla sen

viehätysvoiman selitykseksi, on usein arvioitu sen kyky konkretisoida abstrakteja käsitteitä (esim. Lakoff & Johnson 2003, 116–120). Retoriselta kannalta tarkasteltuna konkretian vaikutelmaan pyrkivät kuvaukset pyydystävät yleisön mielenkiinnon tehokkaammin kuin abstraktit kuvaukset, ja aistikuvaukset sijoittuvat konkretian ääripäähän. Aisteihin vetoavia kirjallisia kuvauksia voidaankin ajatella retorisenä keinona, jolla pyritään herättämään lukijassa hänen vastaavanlaisia aistimuksia koskevat ruumiilliset muistonsa (Holcomb & Killingsworth 2010, 132–135). Kuuluisa kirjallinen kuvaus aistimusten kiinteästä yhteydestä muistiin löytyy Marcel Proustin suurromaanista *Kadonnutta aikaa etsimässä*, jossa lehmuksenkukkateehen kastetun madeleineleivoksen maku laukaisee liikkeelle kertojan matkan muistojen maailmaan.

Hamsterien toisessa luvussa Hamsteri kuvailee Rurikille ja hänen naurua pidätellevälle vaimolleen, Tellulle, talven ankaruutta pohjoisessa Suomessa. Saavuttaessaan kuvailunsa huippukohdan Hamsteri turvautuu retoriikalleen harvinaiseen tyyllisten tehokeinojen ilotulitukseen maksimaalisen vaikutuksen aikaansaamiseksi:

Kuuletko pauketta, puut halkeilevat. Ei tuulen henkäystäkään. Heräätte aamulla ja peräännytte kauhistuen ikkunasta. Taivas on kuin tulella. Se polttaa, polttaa kylmänä tulena! Lämpömittarin sininen spriipatsas karkaa alaspäin nopeammin kuin lattianrakoön pakeneva hiirenhäntä. Kouristelette tuskaisesti käsiänne ja rukoilette: pysähdy jo, elä enää! Mutta ei, tunti tunnilta se painuu järkähtämättömästi. Kaikki jäätyy ja tätä jatkuu viikkokaupalla. Talvi on kerännyt kaikki voimansa, sen jäinen silmä tuijottaa vihamielisesti ja valkoinen käsi nousee armoniskuun. Liikkumaton, uhkaavan rauhaista on maisema. Kuka voisi täällä elää, miten voisi pysytellä elossa, saatikka sulana? (H, 35–36.)

Hamsterin puhe alkaa yleisöä suoraan puhuttelevalla retorisella kysymyksellä (*erotesis* tai *erotema*)⁴ sekä kuulo-, näkö- ja tuntoaisteihin vetoavilla tuokiokuvilla, jotka tuovat talven ensihyökkäyksen Rurikin ja Tellun, samoin kuin lukijankin, eteen konkreettisenä ja aistein havainnoitavana (*enargia*). Välittömän kuvallisuuden tukena Hamsteri käyttää vertauksia, joista taivaan valoilmioiden vertaaminen tuleen on tavanomainen, mutta spriipatsaan liikkeen vertaaminen hiirenhäntään omaperäisempi. ”Kylmä tuli” on oksymoron, tiivistetty paradoksi, joka tässä tehostaa taivaanilmiöiden vertaamista tuleen, ja sitä edeltää vahvaa tunnetilaa ilmaiseva sanan välitön toisto (*epizeusis*). Myös ”uhkaavan rauhaista” voidaan tulkita oksymoroniksi, joka virittää jännittyneen odottavaa tunnelmaa liikkumattoman maiseman kuvailuun. Talven inhimillistäminen (”jäinen silmä”, ”valkoinen käsi”) on personifikaatio, joka on vertauksen ja oksymoronin tavoin trooppi ja kuuluu siten klassisen retoriikan tyylikeinoihin. Myös ei-läsnäolevan yleisön puhuttelu (*apostrofi*) on tunteisiin vetoava retorinen kuvio, ja talven puhuttelu kuvitellussa rukoilukohtauksessa voidaan tulkita apostrofiksi. Retoristen kuvioiden aisteihin, mielikuvitukseen ja tunteisiin voimakkaasti vetoavan kavalkadin päättävät Hamsterin retoriset kysymykset (*erotesis*) sitaatin lopussa.

Hamsteri käyttää aistivoimaista kuvastoa myös kuudennessa luvussa, kun metsästäjältä ostettuja lintuja paistetaan Rurikin huvilan pihalla, ja Hamsteri ylistää Rurikille paistetun linnun erinomaisuutta:

Ajattelepa hämää tälvi-iltaa. Kävelet ajatuksissasi pihalla ja mietit: mitä hän söisi tänä iltana? No, menet aittaan, riuhtaiset puukolla poikki rasvaisen narun, jossa lintu riippuu. Riiputat paistia jalasta ja painelet sisälle. Istut nojatuoliin ja alat puukolla koverrella luiden vieruksia. Revit sormin lihansuikaleita linnun rinnasta. Suussasi on riistan muikea maku. Sitten päälle puoli korttelia paloviinaa. Voi! (H, 86–87.)

Hamsterin ylistyspuhe koostuu sarjasta tuokiokuvia, joista kasvaa pienoiskertomus, upotettu tulevaisuutta koskeva spekulatio talvivarastoista nautiskelemisesta. Suora puhuttelu ja yleisön asemaan identifioituminen kutsuvat Rurikia eläytymään voimallisesti Hamsterin kaunopuheisuuden estetisoimaan arkisen aterioinnin kuvaukseen. Kirjallisuudentutkimuksessakin on kartoitettu erilaisia tapoja, joilla kirjailijat pyrkivät saamaan yleisönsä (eli lukijan) eläytymään puhujan (kertojan tai henkilöhahmojen) asemaan (ks. Lyytikäinen 2016), mutta Hamsterin leimallisesti retorista – kaupallisissa mainoksissakin yleisesti käytettyä – tunnevaikutusten herättämisen keinoa, jossa puhuja samaistuu yleisönsä asemaan, on tarkasteltu aiemmin lähinnä retoriikan teorioissa (esim. Cicero 2006, II 178–216; Burke 1969, 55–59).

Millaisia tyyllisretorisia keinoja käyttäen Hamsteri estetisoi kuvauksensa? Puheessa ei käytetä vertauskuvia vaan näkö-, tunto- ja makuaisteihin vetoavaa välitöntä kuvallisuutta sekä huolellisesti valittujen sanojen herättämiä mielleyhtymiä. Aloituksen kuva hämärästä talvi-illasta luo rauhaisan tunnelman samalla kun se assosioi riistansyönnin talviseen vuodenaikaan, jota varten romaanin hamsterit keräävät varastojaan. Aisteihin vetoamisen lisäksi kirjalliset kuvat voivat siis myös koskettaa yleisön kokemusmaailmaa konkreettisesti maalailamalla eläytymiseen kutsuvia tunnelmia. Kuvauksessa on vain kolme adjektiivia: hämäryys luo tunnelmaa, narun rasvaisuus korostaa lintupaistin herkullisuutta, ja kolmannella adjektiivilla vedotaan suoraan yleisön makuaistiin. Puheen estetisoiva tunnelma muodostuu kuitenkin pääosin esineitä ja aineita nimeävistä nimisanoista, joiden erähenkinen teema värittää kerrontaa ilmifunktioltaan kuvailevia laatusanoja hienovaraisemmin ja huomaamattomammin: aitta, puukko, lintu, paisti, revityt lihansuikaleet, riista ja paloviina. Vanha mittayksikkö vahvistaa ”paloviinan” alkuvoimaista eksotiikkaa. Eksoottisen erähenkinen nautiskelu myös yhdistetään kuviin kotoisista mukavuuksista: kotipihalla kävelyyn ja nojatuolissa tapahtuvaan ateriointiin. Hamsteri vakuuttaa vielä retorisesti ruokailuhetken nautinnollisuutta kuvauksen päätteellä, voimakasta tunnekokemusta kuvastavalla huudahduksellaan.

Spekulatiiviset kuvaukset

Aiemmistakin esimerkkisitaateista löytyy useita spekulatiivisia kuvauksia, mutta niitä kannattaakin tarkastella lähemmin juuri siksi, että ne toistuvat Hamsterin puheissa usein ja ovat siten olennainen osa hänen retoriikkaansa. Jotta spekulatiiviset kuvaukset voidaan tunnistaa analyysin kohteiksi, täytyy ne ensin osata hahmottaa erityiseksi kuvausten lajiksi tai tyyppiksi, joka mahdollistaa spekulatiivisille kuvauksille ominaiset retoriset vaikutustavat. Mitä siis tarkoitan spekulatiivisella kuvauksella? Tarkoitan sillä kuvausta, jossa spekuloidaan vallitsevasta poikkeavilla asiantiloilla. Spekulatiiviset kuvaukset voivat olla lyhyitä ja yksinkertaisia tuokiokuvia, jotka mahtuvat yhden lauseen tai virkkeen sisälle, mutta usein spekulatiiviset kuvaukset kasvavat Hamsterin puheissa useamman virkkeen mittaisiksi pienoiskertomuksiksi. Kertomusteoriassa tällaisia spekulatioita on nimetty muun muassa epäkerrotuksi⁵ (Prince 1992, 32–38) sekä upotetuiksi virtuaalisiksi kertomuksiksi, jotka ovat jaettavissa toisaalta tulevaisuudessa mahdollisiin sekä toisaalta muisteluiden ja takaumien kautta avautuviin, toteutumattomiksi jääneistä menneisyyden mahdollisuuksista koostuviin kontrafaktuaalisiin kertomuksiin (Ryan 2010). Laajempia sukulaiskäsitteitä kertomusteoriassa ovat muun muassa hypoteettisuus ja modaalisuus (Karttunen 2015, 12–13). Pidän kuitenkin spekulatiivista kuvausta näitä nimityksiä osuvampana ja kuvaavampana terminä Hamsterin spekulatioille.

Kahdeksannessa luvussa Hamsteri virittää ylistyspuheen vettähylvivälle kenkärasvalle ja sepittää spekulatiivisesti liioittelevan kuvauksen kenkärasvan suojaamien sukkiin kuivuudesta:

– Kutsuttakoon asiantuntija tutkimaan perheesi sukkiä, Rurik, ehdottaa Hamsteri. – Tulkoon joskus sadepäivän iltana, kun perheesi sukat on juuri ripustettu narulle keittiön nurkkaan. Kerätköön himokkaasti sukat ja kiidättäköön ne hydrauliseen puristimeensa. Maksan tuolle kurjalle penteleelle tuhat markkaa jokaisesta vesipisarasta, minkä hän saa irti koko sukkaläjystä. Ei, vaan sinne sateiseen, mylvivään yöhön katoaa tuo onneton pusertaja yhtä köyhänä kuin oli tullessaankin.

– Ei penniäkään hän nyhdä meiltä, murahtaa Rurik.

– Jos vetoa lyödään, niin omansakin menettää, sanoo Hamsteri. – Siinä menevät talot ja osakkeet, eikä ukkopahalle jää kuin loppuunrääkätty mopedi, jolla sitten ajellee sinne tänne kuin murhamiehen sielu myrskyöinä. (H, 119.)

Tämän spekulatiivisen kuvauksen tapahtumat ovat mahdollisia, sillä maailmasta löytyy niin tutkivia asiantuntijoita kuin hydraulisia puristimiakin, mutta samalla ne ovat epäuskottavuudessaan koomisia. Logiikassa ja kielitieteessä mahdollisia ja kontrafaktuaalisia asiantiloja koskevat väittämät yhdistetään yleensä konditionaalini käyttöön,

mutta Hamsterin spekulatiivisissa kuvauksissa konditionaalia käytetään harvoin. Hamsteri aloittaa kuvauksensa imperatiivissa, mikä ei liene romaaniinkaan spekulatiivisissa kuvauksissa kovin yleinen tyyllinen ratkaisu. Selitys anomialle löytynee siitä, että logiikassa ja kielitieteessä modaalisuutta on tarkasteltu lähinnä kolmannen persoonan kerrontaan yhdistettävissä lausumissa, kun taas Hamsteri käyttää kuvauksessaan yleisön suoraan puhuttelua, johon imperatiivi sopii luontevasti.

Hamsterin kuvauksessa korostuu luonnonvoimilta suojautumisen temaattinen motiivi: ulkona sadepäivä vaihtuu personifioidusti mylviväksi myrsky-yöksi samaan aikaan kun Rurikin perhe viettää iltaa turvassa kotonaan, kenkärasvan ansiosta kiviä pysyneine sukkiineen. Näin Hamsterin retoriikka liittyy kenkärasvaan myönteisiä miellejohdotuksia. Kuvauksessa vallitsee kuitenkin kielteinen asenne sen keskittyessä kenkärasvan kuvitellun epäilijän kokeman nöyryytyksen liioitteluun; tappion perusteellisuus korostaa kenkärasvaan luottavien voitokkuutta. Tässä retorisisessa tarkoituksessa Hamsteri luonnehtii asiantuntijaa kielteisillä attribuuteilla ”kurjana penteleenä”, ”onnettomana” ja ”ukkopahana”, jonka mopedikin on ”loppuunräkätty”. Hamsterin ensisijaisessa yleisössä, Rurikissa, nämä sanavalinnat herättävät tavoitellun tunnereaktion, mutta kirjailijan yleisölle, *Hamsterien* lukijalle, arkisten asioiden kuvaileminen ylevässä tyyllä näyttäytyy Huovisen burleskina⁶ huumorina, samoin kuin kuvauksen päättävän vertauksen bateettinen⁷ huipennus eli ylevään tunteiden kohottamiseen pyrkivä tyyllinen mahalasku, jossa tyylin lyyrinen paisutus ja proosallinen asiiasältö lyövät toisiaan koomisesti korville. Hamsterin mielikuvituksen lennon ja koomisen tyylyttelyn mahdollistaa kuvauksen esittäjälle vapaat kädet antava spekulatiivisuus.

Kahdeksannessa luvussa käännytään jo joulukuun puolelle, mutta talvi odotuttaa yhä tuloaan. Hamsteri valaa spekulatiivisen kuvauksen sisältävällä rohkaisupuheellaan Rurikiin toiveikasta talvimieltä.

- Näemmeköhän koskaan enää lunta, huokaisee hän alakuloisesti. – Paukkuuko enää milloinkaan pakkaneen minulle?
- Epäilemättä paukkuu sinulle ja monelle muullekin, lohduttaa Hamsteri.
- Se paukahtaa kuin hauptsi, kun pääsemme tammikuuhun. Eräänä iltana helkkarinmoinen loimotus valaisee autiot hanget ja kuu kääriäisee kaulahuivin poskiensa yli. Luulenpa, että et saa unta pakkasen paukkeelta. Ikkunaruudut helisevät. Aamulla huomaat, että lämpömittari on haljennut alapäästään, ja jäänyt spriipatsas on hurjan paineen alaisena porautunut syvälle routamaahan. Kuin ammuttu on se iskeytynyt alaspäin. [- -] Raivokkaasti sadatellen hyppäät kaapille ja kumoat puolilleen rommipullon. Pukeudut. Menet ulos huoletonna, muina miehinä. Et tunne vilunvärähdystäkään. Uhmaten katselet jäätyneitä maisemia. Kiristyneiden, hurjien huuliesi välistä sähähdät: ”Häh-häh, näpit irti senkin arktinen viikatemies!”
- Hjoo! Juukeli. Kyllä minä vielä näytän kaiken maailman pakkasille! sanoo Rurik vihaisesti. [- -] Hamsteri on saavuttanut tarkoituksensa. Rurik lähtee kotiinsa lihaksiaan jännitellen ja ympärilleen pahaenteisesti katsellen. (H, 120–121.)

Hamsterin rohkaisupuhe alkaa upotetuksi pienoiskertomukseksi kehittyvällä spekulatiivisella tammikuisen pakkasen kuvauksella, jossa Rurik asetetaan päähenkilön rooliin. Tyylillisesti Hamsteri värittää retoriikkaansa muun muassa vertauksilla ”kuin haupitsi” ja ”kuin ammuttu”. Kova pakkasen voi saada rakennusten rakenteet paukahtelemaan, mutta Hamsterin kuvailema jatkuva pauke vaikuttaa liioitellulta. Selkeästi hyperbolinen on myös kuvaus lämpömittarin spriipatsaan reaktiosta pakkaseen. Yksi Hamsterin puheen keskeisimmistä tyylillisistä tehokeinoista on personifikaation käyttö. Tammikuisen pakkasen kuvailussa inhimillistetty kuu lämmittelee kaulahuivin avulla, ja itse pakkasen antropomorfoidaan ”arktiseksi viikatemieheksi”, mikä kierrättää ja muokkaa konventionaalista kuoleman personifikaatiota. Pakkanen personifioidaan myös vastustajaksi, jonka Rurik päihittää talvivarusteidensa ansiosta.

Pakkasen kuvailun jälkeen Hamsteri jatkaa spekulointiaan punomalla yleisönsä reaktioiden kuvailun osaksi puhutteluun – sanellen Rurikin toiminnan, tarjoten hänelle valmiit tunteet ja asenteet sekä laittaen jopa sanat hänen suuhunsa. Yleisön suora puhuttelu ja sen asemaan samaistuminen kutsuvat voimakkaasti Rurikia eläytymään spekuloituun tilannekuvaukseen, ja myös romaanin lukija voi tuntea tämän retorisen eläytymiskutsun tehokkuuden. *Hamsterien* lukijalle tarjotaan tässä sitaatissa kaksi yleisöroolia: voimme asemoida itsemme Hamsterin puheen eläytyväksi yleisöksi, mutta toisaalta saatamme myös – Hamsterin liioittelujen ja Rurikin koomisesti eläytyvien reaktioiden vieraannuttamana – liittyä kirjailijan yleisöön ja tarkastella hänen sommittelemaansa retorista tilannetta huvittuneen yläviistosta asemasta alaspäin, jolloin havaitsemme Hamsterin puheen retorisen tehovoiman lisäksi tilanteen humoristiset ja koomiset piirteet. Jälkimmäisessä yleisöroolissa Huovinen näyttäytyy koomisen dialogin sommitelleena humoristina, kun taas Hamsteri ja Rurik näyttäytyvät koomisina henkilöinä. Tässäkin sitaatissa kuvauksen spekulatiivinen luonne, eli vallitsevasta poikkeavan asiantilan kuvittelu, mahdollistaa Hamsterin retorisen esitystavan, kuvauksen mielikuvituksellisuuden ja koomisuutta lähestyvän tyylittelyn.

Hamsterin mainosretoriikka

Hamsterin kaunopuheisuudessa ja kaupallisten mainosten retoriikassa voidaan nähdä yhdistäviä piirteitä. Hamsterin mainosretoriikan tarkoitus ei kuitenkaan ole tuotteiden myyminen, vaan hänen oman varastointiestetiikkansa markkinoiminen. Miellän Hamsterin mainosretoriikan vertauskohteeksi erityisesti televisiomainokset; tämä on selkeästi lukijalähtöinen tulkinta, koska *Hamsterien* kirjoittamisajankohtana 1950-luvun puolivälissä Suomessa vasta valmisteltiin ensimmäisiä televisiolähetyskoneita, eikä Huovisella siten voinut olla tietoa nykyisen kaltaisista televisiomainoksista. Sanomaja aikakauslehtien sivuilta löytyviä kaupallisten tuotteiden mainoksia voi pitää mahdollisena vaikutteiden antajana Hamsterin mainosretoriikalle, mutta nykylukijalle se

näyttäytyy aistivoimaisessa kuvallisuudessaan pikemmin ääntä ja liikkuvaa kuvaa yhdistävien televisiomainosten edelläkävijänä. ”Monomediaalisen” puheen kuvat aktivoivat tehokkaasti mielikuvitustamme ja sen myötä myös kaikkia aistejamme: näköä, kuuloa, tuntoa, hajua ja makua.

Mainosretoriikan ytimessä on myönteisten mielleyhtymien assosioiminen mainostettavaan tuotteeseen, ja näin luotuja assosiaatioita pyritään vahvistamaan ehdollistamisen mekaniikalla eli toistamalla mainosta mahdollisimman usein. Kielitieteilijä Walter Nash (1989, 30–31) on televisiomainosten retoriikkaa analysoidessaan todennut, että mainosten yritykset ylevöittää arkisia tuotteita uusia mielleyhtymiä luomalla – esimerkiksi soittamalla Mozartin musiikkia puutarhalannoitemainoksen taustalla – eivät välttämättä onnistu herättämään mainoksen yleisössä liikutuksen tunteita, vaan sen sijaan arkisen ja ylevän ristiriita saatetaan kokea banaalina, koomisena ja mainoksen päämäärän vastaisesti kielteisenä assosiaationa. Hamsterin mainosretoriikassa voidaan havaita niin banaalin liioittelun puolelle menevää ylevyyden tavoittelua kuin myös voimakasta myönteisten assosiaatioiden yhdistämistä varastointiestetiikan perustana oleviin arkisiin asioihin.

Kolmannessa luvussa Hamsteri esittelee Rurikin perheelle laatimansa ostoslistan talven varalle hankittavista elintarvikkeista ja käyttää mainosten kaltaista retoriikkaa suostutellessaan Rurikia ja Tellua säilykkeiden hankkimiseen. Retorisen kontrastin luomiseksi Hamsteri puhuu ensin Suomesta talvella saatavien tuorehedelmien huonolaatuisuudesta ja ylistää sitten säilykehedelmiä:

Mutta säilykepurkissa tuoksuvat tropiikin ihanimmat hedelmät, siellä humisevat lauhjojen merten rantapuut, sinne peltikuoren ja etikettien simpukankuoreen on tallennettu sadonkorjaajien eksoottinen laulu ja muu rupattelu. (H, 50.)

Samaa retorista vastakkainasettelun strategiaa noudattaen Hamsteri ensin paheksuu kokonaisen sillin esteettistä epätydyttävyyttä ylistääkseen heti perään säilykesilliä:

Mutta säilykepurkissa on tervehdys Atlantilta, suolaisia tuulia, merikarhun askeleet jäisellä kannella ja Jäämeren lintujen huima lento. Kuulet takilan ja köysien kitinän heti kun säilykepurkin avaaja alkaa työnsä. (H, 50–51.)

Puheet maalailevat kuvastoa haju-, kuulo- ja näköaisteihin vedoten, ja simpukankuori esitetään säilykepurkkia estetisoivana metaforana. Kuvausten kohteena eivät ole ensisijaisesti säilyke-elintarvikkeet, vaan niihin retorisesti assosioidut kaukomaiden vie-raudessaan viehättävät ympäristöt, jotka Hamsteri loihtii elävästi yleisönsä eteen – ja samalla romaanin lukijan eteen. Säilykkeet toimivat Hamsterin puheissa ikään kuin teleportaatiolaitteina, jotka siirtävät syöjänsä silmänräpäyksessä muihin maisemiin, tropiikkiin tai Jäämerelle.

Hamsterin retoriikassa hyödynnetään mainosten tavoin kaukaisiin paikkoihin liittyviä myönteisiä mielleyhtymiä, jotka mahdollistavat hetkellisen pakenemisen tutusta

arkiolemisen. Ja mainosten lailla myös Hamsterin kaunopuheisuus suostuttelee yleisöään ostamaan puheessa mainostettuja tuotteita, säilykkehedelmiä ja -sillejä, mutta kun kaupallisten mainosten retoriikassa myönteisten assosiaatioiden estetiikka on väline ja ostotoiminta päämäärä, niin Hamsterin mainosretoriikassa eksoottisen esteettisistä kokemuksista nautiskelusta on tullut päämäärä, ja säilykkeiden hankkiminen on vain väline tämän päämäärän saavuttamiseksi. Hamsterin mainosretoriikka eroaa kaupallisten mainosten retoriikasta myös siinä, ettei Hamsteri kytke kaunopuheisuutensa esiin loihtimia mielleyhtymiä mihinkään tiettyyn tuote- tai tavaramerkkiin.

Samankaltaista esteettistä mielikuvamainontaa Hamsteri harjoittaa myös houkutellessaan Rurikia ostamaan viinaksia. Juopottelu on Huovista kiinnostava aihe, jota käsitellään myös *Lampaansyöjissä* (1970). Lyhytproosassaan Huovinen on hakenut tavallisesta poikkeavia näkökulmia juopotteluun, esimerkiksi novellikokoelma *Hirrin* (1950) kertomuksessa ”Robinson Korhosen vuotuinen kesäloma” sekä *Mikäpä tässä*-kokoelman (1969) ”Pienessä etyylialkoholisarjassa”. *Hamsterien* kuudennessa luvussa Hamsteri rohkaisee ostopäätöksessään epäröivää Rurikia ylistämällä viinapullojen estetiikkaa, koska molemmat miehet aavistelevat, ettei Tellu hyväksy alkoholiostoksia.

– Eihän niitä olisi pakko kitata yhteen menoon. Niitä olisi hauska katsella. Kauniit pullot ovat esteettisiä. Pyöreitä pulloja, kolmiomaisia, suippokaulaisia, nelisnurkkaisia pulloja. Ne ylistävät lasinpuhaltajan taitoa. Entä nuo etikettien taiteelliset kuvat ja vieraiden kielten kiihottavat sanat! Ah, Venetsian iltoja, Torinon aamuja, Pustan tuulia, Madeiran pilviä! Voi, Ranskan iloisia tislajia, Skotlannin tiputtajia ja munkkeja sekä apotteja tomuisissa holveissa! Oi, Espanjan tummia työläisnaisia iskemässä korkkeja pullonsuihin! Ah, mukavia mulattityttöjä rommitahtamalla aamiaistunnilla! Siinä se kujerrus käy!
– Voi hyvä Jumala! ähkäisee Rurik kiihkoissaan. – Mutta näitä eivät Pohjolan kylmät naiset ymmärrä!
– Heillä ei ole aavistustakaan romantiikasta, sanoo Hamsterikin. (H, 87.)

Hamsterin ylistyspuhe koostuu sarjasta luetteloja sekä parista tuokiokuvasta, joita ei kasvateta kertomuksiksi. Huudahdukset (”Ah”, ”Voi”, ”Oi”) paisuttavat tunnelatausta. Asteittainen liukuminen abstraktista ja yleisestä kohti konkreettista ja elämänläheistä jäsentää Hamsterin viinapulloja estetisoivaa puhetta. Luetteloivan esitystavan retorisenä ansiona on kuvien runsaus, joka assosioi alkoholiijuumiin erilaisten myönteisten mielleyhtymien, aistimusten ja tunnelmien rikasta moninaisuutta.

Pohjolan kylmien naisten kommentointi sitaatin lopussa on koomista, mutta se ei vaikuta tarkoituksellisen humoristiselta Rurikin ja Hamsterin näkökulmasta. Dialogin koomisuus näyttäytyykin luontevimmin kirjailijan sommittelemana humoristisena asetelmana, joka kutsuu lukijaa tarkastelemaan keskustelijoita huvittuneena yläviistosta asemasta käsin ja huomioimaan hamsterien koomisesti tavanomaisesta poikkeavat asenteet: miesten juopotteluharrastusta ymmärtämättömät naiset näyttäytyvät epäromanttisina ja tunne-elämältään sekä esteettisiltä vaistoiltaan kehittymättöminä. Hamsteri siis esittää tavallisesti kielteisenä toimintana esitetyn juopottelun myönteisessä valossa,

ja lisäksi usein suomalaisiin miehiin liitetyt kielteiset ominaisuudet, tunnekylmyys ja esteettisen herkkyyden puute, liitetäänkin dialogissa naisiin. Tilanteen huumori ja komiikka syntyvät näistä lukijan konventionaalisia odotuksia rikkovista kontrasteista. Myönteisillä assosiaatioilla pelaavan kuvakielen lisäksi myös nämä epätavalliset näkökulmat ja asenteet toimivat Hamsterin puheessa retoriikan välineinä. Rurikin kiihkeä reaktio Hamsterin mainospuheeseen vaikuttaa toisaalta tahattoman koomisesti liioitellulta, mutta toisaalta se vahvistaa Huovisen lukijalle tarjoamaa vaikutelmaa Hamsterin mainosretoriikan poikkeuksellisesta suostutteluvoimasta.

Lopuksi

Tässä kirjoituksessa olen tarkastellut, millaisista elementeistä koostuu lukijalle välittyvä vaikutelma *Hamsterien* nimipäähenkilön poikkeuksellisesta kaunopuheisuudesta. Olen osoittanut, että yksi tällaista vaikutelmaa luovista elementeistä on yksimielisyyden poetiikka, jossa kirjailija-kertojan kaunopuheisuus heijastelee tyylikeinoiltaan Hamsterin kaunopuheisuutta ja tukee varastointiesteettistä toiveikkaan talvimielen retoriikkaa. Estetiikka ja retoriikka yhdistyvät kirjailija-kertojan ja Hamsterin diskursseissa siten, että kun heidän kaunopuheisuutensa estetisoi arkista talvivarastojen keräämistä taisteluksi liioitellun ankarina esitettyjä luonnonvoimia vastaan, se samalla suostuttelee yleisöä osallistumaan eläytyen tähän varastointiesteettiseen leikkiin.

Olen myös osoittanut, että Hamsterin puheet pyrkivät kaupallisten mainosten tavoin ohjailemaan yleisön asenteita assosioimalla mainostettaviin tuotteisiin mielle-yhtymiltään myönteisiä aistivoimaisia kuvia. Hamsterin puheiden tunnelmia maalaileva kuvallisuus pyydystää yleisön jakamattoman huomion pyrkimällä esittämään kuvauksen kohteet mahdollisimman konkreettisina ja välittömästi aisteihin vetoavina. Näiden aistivoimaisten kuvien perustalle Hamsterin kaunopuheisuus rakentaa vallitsevasta poikkeavilla asiantiloilla mielikuvituksellisesti spekulioivia kuvauksia, jotka ajoittain kasvatetaan pienoiskertomuksiksi. Erityisenä retorisenä keinona yleisön mielenkiinnon vangitsemiseksi Hamsteri usein asettaa Rurikin pienoiskertomustensa päähenkilöksi, mikä mahdollistaa yleisön suoran puhuttelun ja puhujan samaistumisen yleisönsä asemaan. Koska kertomuksen sepittäjä voi kontrolloida kertomuksensa henkilöiden reaktioita, Hamsteri kykenee näin tarjoamaan Rurikille pienoiskertomuksissaan valmiita asenteita kuvaamiinsa asioihin.

Myös *Hamsterien* kirjailija-kertoja pyrkii ohjailemaan yleisönsä, eli lukijan, asenteita kertomuksensa henkilöhahmojen avulla muun muassa esittämällä Rurikin reaktiot Hamsterin puheisiin ja korostamalla näin lukijan saamaa vaikutelmaa Hamsterin kaunopuheisuuden tehovoimasta. Samalla kirjailija-kertojan yläviisto näkökulma Hamsterin retoriikan ja Rurikin eläytymisen liioitteluihin tuo kuitenkin romaaniin salaoveltaa huumoria ja komiikkaa, joka jättää kirjailijan mahdolliset kriittiset asenteet tulkinnanvaraisiksi.

Viitteet

¹ Retorinen kertomusteoria raivaa strukturalistisen otteen pitkään hallitsemaan narratologiaan tilaa keskustella tekstinulkoisista toimijoista, kuten todellisessa maailmassa elävistä kirjailijoista ja lukijoista. Retorisessa narratologiassa ei kuitenkaan yleensä korosteta klassisessa retoriikassa kehiteltyjä tyylianalyysin välineitä: kielikuvia (trooppeja) ja syntaktisia kuvioita (skeemoja). Samoin esim. Phelanin (2005, 18) määritelmässä kertomuksesta retoriikkana, ”somebody telling somebody else on some occasion and for some purpose(s) that something happened”, jää korostamatta retoriikan perinteinen päämäärä: yleisön suostuttelu ja vakuuttaminen.

² Draamalliseen ironiaan liitetään useimmiten yläviiston näkökulman lisäksi muitakin olennaisina pidettyjä elementtejä. Esim. Boothille (1975, 63) draamallisessa ironiassa on keskeistä kertomuksen edetessä ilmenevä yhteensopimattomuus joko henkilöhahmon aiempien ja myöhempien puheiden tai puheiden ja niitä seuraavien tekojen välillä. Muecke (1986, 29) esittelee draamallisen ironian piirteitä henkilöhahmon puheeseen sisältyvän kaksoisviittauksen, jonka yleisempi, yleisölle selkeänä näyttäytyvä, viitekehys jää henkilöhahmolta tajuamatta. Abramsin ja Harphamin (2009, 167) mukaan draamallinen ironia saattaa syntyä henkilöhahmon käyttäytyessä tiedostamattaan tilanteeseen sopimattomasti; tai henkilöhahmon odottaessa päinvastaista kuin mitä yleisö tietää hänelle tapahtuvan; tai henkilöhahmon sanoessa jotain, mikä vastaa tulevia tapahtumia, mutta toisin kuin hän itse odottaa.

³ Retoristen kuvioiden nimeämisestä ja määritelmästä, ks. Lanham 1991.

⁴ *Erotosis* (tai *erotema*) on retorinen kysymys, johon ei odoteta vastausta. *Hypofora* taas on retorinen kysymys, johon kysyjä vastaa itse.

⁵ Prince (1992, 32) määrittelee epäkerrotun (*the disnarrated*) seuraavasti: ”For me, and to put it again most generally, terms, phrases, and passages that consider what did not or does not take place [- -] constitute the disnarrated, whether they pertain to the narrator’s vision [- -] or whether they relate to the vision of a character [- -]. I am thus referring to alethic expressions of presumed impossibility or unrealized possibility [- -], deontic expressions of (observed) prohibition, epistemic expressions of ignorance, ontologic expressions of nonexistence, purely imagined worlds, desired worlds, or intended worlds, unfulfilled expectations, unwarranted beliefs, failed attempts, crushed hopes, erroneous suppositions and false calculations, and so forth.”

⁶ Vastaavasti ylevän kohteen esittämistä koomisen karkealla tyyllillä voidaan nimittää travestiaksi. Tämä huumorintutkimuksen terminologia ei kuitenkaan ole täysin vakiintunut. Burleskia on pidetty 1700-luvulta 1900-luvulle parodian ja travestian kattoterminä (Abrams & Harpham 2009, 35–38). Nykyisin parodia vaikuttaisi tutkijoiden käyttämässä terminologiassa korvanneen burleskin koomisen imitaation yleisnimityksenä, jolloin burleski ja travestia voidaan käsittää kuten ne tässä artikkelissa esitän (vrt. Rose 2000, 54–68).

⁷ Alexander Pope (2006) nimitti antiikin kirjallisen tyyliututkimuksen *Korkeasta tyylistä* (2003) parodiassaan koomisesti epäonnistunutta retorista paatosta (*pathos*) ”baatokseksi” (*bathos*), mistä termi on sittemmin omittu huumorintutkimuksen sanastoon.

Kirjallisuus

Abrams, M. H. & Geoffrey Galt Harpham 2009 (1957). *A Glossary of Literary Terms*. Boston: Wadsworth.

- Anonymi 2003 (1918). *Korkeasta tyylistä. (Peri hypsus, n. 100 JAA.)* Suom. O. E. Tudeer. Helsinki: Lasipalatsi.
- Aristoteles 1997. *Retoriikka. (Rhetorica, 330 EAA.)* Suom. Paavo Hohti & Päivi Myllykoski. *Teokset IX*. Toim. Simo Knuuttila, Ilkka Niiniluoto & Holger Thesleff. Tampere: Gaudeamus, 7–156.
- Booth, Wayne C. 1975 (1974). *A Rhetoric of Irony*. Chicago et al.: University of Chicago Press.
- Burke, Kenneth 1969 (1950). *A Rhetoric of Motives*. Berkeley et al.: University of California Press.
- Cicero, Marcus Tullius 2006. *Puhujasta. (De Oratore, 55 EAA.)* Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Eagleton, Terry 2007. *How to Read a Poem*. Oxford et al.: Blackwell Publishing.
- Ermida, Isabel 2008. *The Language of Comic Narratives. Humor Construction in Short Stories*. Berlin et al.: Mouton de Gruyter.
- Holcomb, Chris & Jimmie Killingsworth 2010. *Performing Prose. The Study and Practice of Style in Composition*. Carbondale et al.: Southern Illinois University Press.
- Huovinen, Veikko 1984. *Hamsterit* [=H, 1957]. *Kootut teokset*, III osa. Helsinki: WSOY, 13–138.
- Kantokorpi, Mervi, Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari 1990. *Runousopin perusteet*. Vammala: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Karttunen, Laura 2015. *The Hypothetical in Literature: Emotion and Emplotment*. Tampere: University of Tampere.
- Koskimies, Rafael 1967. Reunamerkintöjä Huovisen 'Hamstereihin'. *Virittäjä* 1967, 379–385.
- Lakoff, George & Mark Johnson 2003 (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lanham, Richard A. 1991. *A Handlist of Rhetorical Terms*. Berkeley: University of California Press.
- Liukkonen, Tero 1997. *Veikko Huovinen. Kertoja, veitikka, toisinajattelijä*. Helsinki: SKS.
- Lyytikäinen, Pirjo 2016. Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Johdatusta tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen. Anna Helle & Anna Hollsten (toim.), *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 37–57.
- Muecke, D. C. 1986 (1970). *Irony and the Ironic*. London et al.: Methuen.
- Nash, Walter 1989. *Rhetoric. The Wit of Persuasion*. Oxford: Blackwell.
- Phelan, James 1996. *Narrative as Rhetoric. Technique, Audiences, Ethics, Ideology*. Columbus: Ohio State University Press.

- Phelan, James 2005. *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca: Cornell University Press.
- Pope, Alexander 2006. Peri Bathous, or the Art of Sinking in Poetry, 1727. Pat Rogers (ed.), *Alexander Pope. The Major Works*. Oxford: Oxford University Press, 195–238.
- Prince, Gerald 1992. *Narrative as Theme. Studies in French Fiction*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Rabinowitz, Peter J. 1987. *Before Reading. Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*. Columbus: Ohio State University Press.
- Rajala, Panu 2012. *Hirmuinen humoristi. Veikko Huovisen satiirit ja savotat*. Helsinki: WSOY.
- Rose, Margaret A. 2000 (1993). *Parody. Ancient, Modern, and Post-Modern*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryan, Marie-Laure 2010 (2005). Virtuality. David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (eds), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Oxfordshire: Routledge, 627–629.
- Seppälä, Arto 1992 (1975). *Ajatus on hiirihaukka. Veikko Huovinen, humoristi*. Helsinki: WSOY.
- Toolan, Michael 2016. *Making Sense of Narrative Text. Situation, Repetition, and Picturing in the Reading of Short Stories*. New York: Routledge.